КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 17:001.81

М. Т. Братерська-Дронь

НАУКА І МИСТЕЦТВО ПРО МОРАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАЙБУТНЄ ЛЮДСТВА

Стаття присвячена актуальній проблемі ймовірного майбутнього нашої цивілізації і моральної відповідальності людства за нього.

Ключові слова: апокаліпсис віртуальний і реальний, мораль науки, публіцистичність мистецтва, моральна відповідальність людства за своє майбутнє.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-19-22-30

У XX столітті людство реально зіткнулося з загрозою рукотворного знищення життя на планеті. Перша і Друга світові війни у глобальному масштабі показали незахищеність людського життя.

Ще 1925 р. в Женеві був складений багатосторонній Протокол про заборону застосування на війні хімічних і бактеріологічних засобів. Вже тоді вчені-гуманісти почали бити на сполох моральною некерованістю наукових досягнень.

Ще на початку 1920-х років наш співвітчизник Володимир Вернадський писав: «Вчені не повинні заплющувати очі на можливі наслідки їх наукової роботи, наукового прогресу. Вони повинні відчувати свою відповідальність за наслідки своїх відкриттів» [4, с. 136].

Так, Костянтин Ціолковський у бесідах зі своїм другом і учнем Олександром Чижевським неодноразово наголошував, що людина, яка присвятила своє життя розробленню засобів масового знищення людства, не має права вважати себе вченим. Особливу занепокоєність у нього викликала перспектива використання відкриття в галузі ядерної фізики, пов'язаного, за його визначенням, із діяльністю «демона фізики Альберта Ейнштейна». У 20-х роках, задовго до Хіросіми та Нагасакі, К. Ціолковський застерігав, що як тільки фізики розкладуть атом, усі ми постанемо перед питанням: «Бути чи не бути?» Шекспір вклав це риторичне питання в уста Гамлета, та невдовзі питання бути людині чи не бути? – буде вирішувати все людство. Якщо природний кінець Космосу можливо прогнозувати через невизначений час, то штучний кінець світу, можливо, не за горами.

Наприкінці 20-х рр. К. Ціолковський та О. Чижевський здійснюють спробу на державному рівні поставити наукову та художню творчість у залежність від морально-етичних норм співіснування. Вони розробляють «Проект закону про карну відповідальність при укладанні відгуків на наукові, технічні, літературні та інші праці», який лишився нездійсненим. Отож, на перший план мало вийти питання про особисту відповідальність творця за своє творіння.

Наприклад, всі «батьки» зброї масового знищення чудово усвідомлювали можливі наслідки своїх наукових розробок. Так, Е. Фермі, називаючи термоядерну зброю «зловісним явищем, надзвичайно небезпечним для всього людства», водночас присвятив їй розробці декілька років наполегливої праці. Н. Бор виступив зі статтею «Виклик цивілізації», у якій зокрема писав: «Жахливі засоби руйнування, які потрапили до влади людини, будуть являти смертельну загрозу для цивілізації, якщо

тільки з часом не буде досягнуто загальної домовленості про відповідні заходи запобігання кожному невинуватеному використанню нового джерела енергії» [6, с. 190]. Проте стаття була надрукована лише по гарячих слідах атомних бомбардувань Хіросіми і Нагасакі у серпні 1945 р.

Р. Опенгеймер виступив наприкінці 40-х рр. проти розробки водневої бомби та залишився в історії як «батько» атомної зброї, який власноручно від імені четвірки нобелівських лауреатів підписав 16 квітня 1945 р. рекомендацію керівництву країни про застосування атомної зброї проти Японії.

Ще 1919 р. А. Ейнштейн у статті «Пам'яті Марії Кюрі» не без морального (рос. нравственного) пафосу зауважував: «Моральні якості видатної особистості мають, можливо, більше значення для сучасного покоління й всієї ходи історії, ніж суто інтелектуальні чесноти. Останні залежать від шляхетності характеру значно більшою мірою, ніж це прийнято вважати» [7, с. 116]. Але супроти ядерної зброї вчений почав активно виступати тільки після трагічних подій у Японії. 1955 р., перед смертю, А. Ейнштейн підписав разом із іншими вченими так званий «Маніфест Ейнштейна – Рассела», який започаткував широко відомий Пагоушський рух за мир і роззброєння.

Більш емоційно відреагували на ядерну загрозу представники мистецтва. Так, ще 1950 р. було надруковане невеличке оповідання «Буде ласкавий дощ» одного з найбільш яскравих представників жанру антиутопії Рея Бредбері. Дія відбувається теплим серпневим днем 2026 р. після ядерної катастрофи. Життя наче продовжується: світить сонце, по небу плывуть хмаринки, йде ласкавий дощ... Та лякає якась дивна тиша, в містечку більше не має людей, всі будівлі згоріли, залишився лише один будинок, на обгорілій стіні якого закарбувались силуети його загиблих хазяїв: чоловік із газонокосилкою, жінка, яка тягнеться за квіткою, двоє дітей, що грають у м'яч. Лише слухняні роботи-помічники ретельно продовжують свою вже нікому не потрібну роботу – готують їжу, прибирають, розважають тих, кого вже не існує. Письменник вставляє в своє оповідання вірш Сари Тісдейл, написаний ще 1920 року, рядки якого додають атмосфері ще більшого трагізму і болючого смутку:

*«Будет ласковый дождь, будет запах земли,
Щебет юрких стрижей от зари до зари.
И ночные рулады лягушек в прудах,
И цветение слив в белопенных садах;
Огнегрудый комочек слетит на забор,
И малиновки трель выткет звонкий узор,
И никто, и никто не вспомнит войну:
Пережито-забыто, ворошить ни к чему,
И ни птица, ни ива слезы не прольёт,
Если сгинет с земли человеческий род.
И Весна... и Весна встретит новый рассвет,
Не заметив, что нас уже нет».*

Також одними з перших, хто звернувся до теми судного дня були американські кінематографісти. В 1951 р. виходить картина режисера Роберта Уайза «День, коли Земля зупинилась». Та знаковим став фільм американського режисера Стенлі Креймера «На березі» (1959), який був створений на піку хвилі ядерної загрози у жанрі філософської антиутопії.

У вступних титрах картини значаться: «Ця історія, яка не відбулася й не відбудеться, якщо люди об'єднуються». На календарі дата: 1964 рік. У світовій атомній війні загинула Америка і Європа. Живе лише один материк – Австралія, живе в очікуванні радіоактивної хмари, живе лише п'ять місяців.

Останні часи існування людства виявляють трагізм і відчайдушну безвихідь його історій. З першого погляду, життя йде своєю чергою. Люди намагаються не думати про катастрофу. Працюють магазини, бари, ресторани. Хтось відвідує пляжі, влаштовує парусні перегони, хтось намагається спустошити сховища колекційного вина, приймає участь у змаганні ловлі форелі, або у автомобільних перегонах.

Але в усьому відчувається болісний надриг, передчуття неминучого кінця. На дорогах мало автомобілів, люди пересідають на велосипеди – бензинова криза. В аптеки шикуються великі черги за таблетками – безболісним кінцем життя.

Треба зазначити, що автори картини були не далекі від істини. 1961 р. в СРСР було проведено випробування найбільш потужної в світі ядерної зброї, так званої «Цар-бомби» (або «кузької матері»). А 1962 р. розгорілася карибська криза, коли людство було на межі ядерної війни. На цю подію відгукнулися такі відомі режисери, як Стенлі Кубрік сатиричною стрічкою «Доктор Стрейнджлав, або Як я навчився не хвилюватися і полюбив атомну бомбу» і Сідней Люмет фільмом-попередженням «Система безпеки» (1964).

Фільм С. Кубріка є гострою сатирою на недолуге громадянське керівництво США та СРСР, які можуть розв'язати війну але не можуть її зупинити, військових та науковців одержимих божевільними ідеями. Такий собі генерал Джек Ріпперт («Джек-потрошитель») втомившись після невдалого побачення з жінкою, вирішує, що виною цьому є отруєні росіянами фруктові соки, тому кляті комуністи повинні бути знищені. Він віддає наказ знищити Росію, висилаючи до Москви літаки з ядерною зброєю. Сюжет розгортається в трьох площинах – на військовій базі, секретній кімнаті для нарад у Білому Домі і на борту бомбардувальника. Всі спроби якось залагодити конфлікт залишаються марними. Та нарешті, секретний код зламаний, і по телефон-автомату, оскільки техніка відмовила, переданий у Білий Дім, божевільний генерал покінчив із собою, військова база взята під контроль, всі літаки повертаються..., окрім одного зі зламанною рацією, який продовжує свій шлях до Росії. Остання надія зупинити механізм Судного дня, призвати такого собі доктора на прізвище Стрейнджлав («Дивна любов»). Його ввозять на колясці, він напівлюдина – напівробот. Доктор підраховує шанси запобігти катастрофі і заявляє, що вона неминуча. Більш доцільно врятувати кращу частину нації – керівництво країни і кілька відбірних чоловіків і жінок, сховавши їх у небезпечному місці. При цьому його механічна рука починає імпульсивно сіпатися, Стрейнджлав бореться з нею, проте інстинкти перемагають – рука підіймається у фашистському вітанні, а доктор звертається до президента словами: «Мій фюрер!» (натяк на вчених типу Фон Брауна). В цей час останній літак наближується до цілі, пусковий механізм заїло, тоді майор Конг (скорочене від Кинг Конгу) осідлавши атомну бомбу з надписом «Привіт – Вам», летить вниз на своєму «Пегасі». На фоні спалахуючих атомних грибів лунає лірична пісня «We'll meet again» («Ми зустрінемося знов, але не знаю де і коли») – саркастична епітафія людству.

До речі, коли Оппенгеймер висловився проти подальшої розробки водневої бомби, його опонентом виступив творець водневої бомби Е. Теллер, який на початку 50-х рр. закликав до найшвидшої реалізації проекту, а також до усунення Оппенгеймера від цієї справи. Події розгорталися за часів зростаючого загострення стосунків між Сходом і Заходом, періоду так званої «холодної війни», отже уряд США, який мав чітко окреслені стратегічні плани, позбавив у 1954 р. Оппенгеймера допуску до секретних справ. Проте більша частина американської наукової громади розцінила вчинок Теллера як неприпустиме порушення етичних норм і піддала його бойкоту. А суспільна організація «Вчені та інженери за соціальну та політичну дію» (утворена 1969 р.) присудила Теллеру премію вченого-маньяка доктора Стрейнджлава.

Звичайно, вищезгадані фільми, не вичерпували низку картин, автори яких намагалися розкрити означену проблему з різних точок зору. Це стрічки: «Прокляті» (1961) Джозефа Лоузі, «Паніка в нульовому році» (1962) Рея Мілланда, «Стид» (1968) Інгмара Бергмана та інші, які продовжували традиції фільму «На березі», намагаючись дослідити моральнісний (рос. нравственный) стан людства, яке вижило після Судного дня.

Ідея моральної відповідальності кожної людини за своє майбутнє підіймалася і на радянському екрані [1–2].

Насамперед слід згадати кінострічку Михайла Швейцера «Втеча містера Мак-Кінлі» (1975) зняту за сценарієм Леоніда Леонова. Фільм знятий в жанрі соціального памфлету, який поєднує елементи філософської притчі, сатиричної комедії, пародії, ліричної драми, трагікомедії тощо.

Герой фільму – рядовий клерк деякої патентної фірми Джейк Мак-Кінлі. Кожний ранок, з'їдаючи свою традиційну яєчню, він поспішає на роботу, де репрезентує патентній комісії новітні винаходи на кшталт пігулок «Dream» («Мрія»), споживання яких забезпечує оптимістичний погляд на життя та його проблеми. Проте, що таке «оптимістичні» пігулки у порівнянні зі сальваторіями, які пропонує фірма «С.В.С.»! Голова фірми – заповзятий мільйонер Сем Болдуїн, використовуючи колоїдний газ, відкритий деяким легковажним Кокільоном, починає розбудову так званої «обителі спасіння» – багатоповерхових підземних усипальниць, де за солідні гроші бажаючі можуть замовити себе місце і, спочивши у багатівіковому сні, перечекати «смутні часи». «Фірма «С.В.С.» дає шанс на краще майбутнє – виголошує реклама. Повідомлення про забруднення оточуючого середовища, соціальні кризи, фінансові потрясіння, війни і т. ін. – ось, що гарантує сальваторіям популярність і попит.

Заманлива перспектива уникнути проблем насущних, сховатися і перечекати всі катастрофи, серйозно зацікавила містера Мак-Кінлі. Колишній вояка, він як ніхто інший, усвідомлює загрозу ядерного знищення світу. Він смертельно втомився від безглузлого коловороту життя, він наляканий економічною нестабільністю, знищенням природи, байдужістю і жорстокістю сучасного мегаполісу, аморальністю суспільства масового споживання. Доведений до відчаю, він розуміє, що далі так жити не в змозі, проте що робити він не знає. Ніхто не може дати йому ради: ані священик, який пропонує змиритися; ані світська мораль у вигляді Повії, яка на пропозицію Джейка сховатися з ним у сальваторії, бажає залишитися на цій гріховній Землі і побачити, як «полихатиме уся ця жирна багнюка». І лише фірма «С.В.С.» пропонує своїм клієнтам «надію, що створена з їх особистого страху».

Перша спроба нелегально проникнути у сальваторій, закінчується викриттям і випровадженням героя через смітник із словами: «Тут не полюбляють зайців, містере Мак-Кінлі».

Та дійсний квиток у «щасливе майбутнє» не по кишені звичайному клерку. Щоб здобути грошей, добropорядний Мак-Кінлі зважується на відчайдушний вчинок, за прикладом героя Ф. Достоевського, – вбити і пограбувати багату стару. Наслідуючи відомий сюжет, він навіть купує сокиру, яку загортає в елегантну упаковку. Але, стара дама, підкладаючи замість себе гумову ляльку, цинічно розіграє невдалого злодія. Джейку нічого не залишається, як звести рахунок із життям. Сцена самогубства автори вирішена в іронічно-пародійному ключі. Мак-Кінлі, який приготувався стрибнути в річку, зупиняє волоцюга, і пропонує респектабельному панові обмінятися з ним одягом – не пропадати ж добру даром! Та на драній підшві черевика халамідника, герой знаходить виграшний лотерейний квиток, що випадково туди приліпився.

Нарешті, герой досягає заповітної мети – він біля брами «обителі спасіння». Здійснилася мрія, і Джейк поринає у тривалий сон. Електронний годинник невпинно відраховує час. Наступає 2225 рік. Щасливий містер Мак-Кінлі воскресає, щоб із новими силами вступити у XXIII століття. Але виходячи зі сальваторію, він бачить зовсім не те, на що очікував: ядерні спалахи підіймаються над мертвою обпеченою землею. «Люди!» – волає розгублений містер Мак-Кінлі. Та у відповідь, лише на мить відчиняються люки підземних сховищ, і знову настає мертва тиша. Мак-Кінлі починає усвідомлювати весь жах сподіяного. «Господи, – волає він у порожнечу, – пробач мене за те, що я скоїв. Я втік, залишив світ напризволяще долі!».

На радість, апокаліптичні видіння героя виявляються лише його сном. І коли Мак-Кінлі прокинеться від нічного страхіття, то зрозуміє, що обрав не найкращий шлях вирішення проблем сьогодення, він зрозуміє, що жити – це діяти, мати відповідальність за майбутнє і відстоювати його.

1986 року на екрани вийшла остання картина Андрія Тарковського «Жертвоприношення». Це психологічна драма, колізія яка побудована на засадах «чорної фантастики», а патетика тяжіє до філософської притчі. Сюжет певним чином перегукується з сюжетом стрічки С. Креймера «На березі». Дія відбувається на далекому скандинавському острові Готланд у Балтійському морі, де проживає такий собі Александер зі своєю родиною. Вчорашній відомий актор, сьогодні усамітнений вчитель, критик, есеїст Александер болісно переживає сучасний стан суспільства. Він переконаний, що людство заблукало й обрало «помилковий, страшенно небезпечний шлях». «Ми, – каже він, – прийшли до жахливої дисгармонії, невідповідності між розвитком матеріальним і духовним. Наша культура, точніше цивілізація принципово помилкова <...> Вона заснована на силі, владі, страху і залежності. А весь наш, так званий, технічний прогрес завжди служив тільки для того, щоб винаходити або предмети комфорту, або знаряддя сили для збереження влади <...> кожен винахід науки ми обертаємо на зло».

Для Тарковського це не нові думки, вони спливали в «Солярісі», «Сталкері» і «Ностальгії». Проте, ще ніколи вони не набували такого відчайдушного болю за майбутнє людства.

День народження героя спонукає зібратися разом його близьких, знайомих і друзів. Це відбувається саме тоді, коли звучить попередження про початок нової світової війни, війни, яка можливо, знищить усю існуючу цивілізацію. Екран телевізора гасне, роздається несамопитий гуркіт, що закладає вуха й наводить жах. Колір зникає з екрану, а з ним зникає звичне життя. Місце соковитої трави заповнюють брудні калюжі. Сутінки спускаються на землю, неприродно лапаний сніг, а може радіоактивні опади наповнюють безрадісний простір. Спустошені міста, з останніми уламками цивілізації повертають нас до сталкерівської зони. Перед глядачем розгортається страшний образ Апокаліпсису.

Кожний з героїв реагує на страшну звістку по своєму: хто впадає в істерику, хто замикається в собі, хто намагається допомогти іншим, хто скрасити, можливо, останні миттєвості життя. Тільки Александер воліє щось зробити, щоб відвернути від людства його страшну долю. Тарковський залишається вірним собі – технічний прогрес не може здійснюватися за рахунок духовного сходження людства. Лише такі якості, як: любов, милосердя, співчуття, *жертвовність*, допоможуть людству врятувати нашу цивілізацію.

Зазначимо, що «Жертвоприношення» вийшло в світ 1986 року, коли фантастичні жахи і пророцтва стали реальністю Чорнобиля для багатьох сотень тисяч людей.

Цього ж року на екранах з'явилася стрічка російського режисера Костянтина Лопушанського «Листи мертвої людини». Фільм був створений в класичному жанрі

антиутопії. Ядерний смерч, що пронісся над Землею, поставив під загрозу існування людської цивілізації. В екстремальній ситуації людям належить не тільки знайти можливі шляхи виживання, але й озирнутися назад, подивитися у свою душу, щоб відшукати те зерно зла, котре дало перші паростки недовіри і ненависті, що призвели до тотальної катастрофи. В центрі драматургічного конфлікту знаходиться постать головного героя – вченого Арлсона. Для нього загальна трагедія людства стає суто особистою драмою людини безпосередньо причетною до катастрофи. У найбільш критичну мить свого життя, він, чиї праці стали основою створення зброї масового знищення, задається питанням: як могло трапитися, що наука покликана слугувати прогресу цивілізації, стала знаряддям її загибелі? Де була моральнісна межа, порушивши яку, вчений забув про свій вищий обов'язок – служити гуманістичним ідеалам, і став співучасником найбільшого злочину проти людства?

За своєю натурою Арлсон мізантроп, він вірить у просвітницьку силу розуму. Але світ ілюзій, створений уявою вченого, зазнає поразки, стикаючись із жорстокою реальністю. Пустельні пейзажі колись квітучої Землі, спустошені міста, вкриті скелетами порожніх домівок, мертві людські тіла, і над усім цим панує ядерна зима і вічні сутінки. Здається, що життя людей існує в якомусь іншому нереальному вимірі. Традиційні, з позиції сучасної цивілізації, цінності підлягають тут кардинальній ревізії. Безглуздо виглядають «безцінні» експонати музею мистецтв, дбайливо загорнуті у поліетиленову плівку. Саме в таку плівку пакують трупи людей, яких хоронять у сховищах музею. Проте, безумовної цінності набувають наркотично-обезболюючі препарати, якими жваво торгують на «чорному ринку». І над пануючими над землею і під землею хаосом і смертю, як скорботний і цинічний пам'ятник загиблій цивілізації, висяється руїни бібліотеки, де в сотнях тисяч книжок зібрані кращі думки і почуття людства.

В цей трагічний час доля зводить героя фільму з дітьми із сиротинського притулку. За законами воєнного часу хворі діти не можуть без батьків потрапити у безпечну зону. Знекровлені дитячі обличчя, і тільки широко розкриті очі дивляться на дорослих із сумом і докорою. Саме поняття дитинства несумісне з війною. Арлсон не зможе покинути дітей і до останньої миті буде намагатися їх підтримати і повернути бодай якусь надію в майбутнє.

У фільмі чітко проходить думка про те, що загибелі матеріального світу передують крах моральнісних ідеалів, особистої відповідальності і провина за це рівною мірою лягає як на тих, що творить зло, так і на тих, хто байдуже дивиться на нього. Післямовою до фільму могли б стати вступні титри до картини «На останньому березі»: «Ця історія, яка не відбулася і не відбудеться, якщо люди об'єднуються».

Роздуми над майбутнім нашої цивілізації режисер К. Лопушанський продовжив у своєму наступному фільмі-попередженні «Відвідувач музею» (1989). Якась екологічна криза поставила під загрозу існування життя на планеті. Земля перетворилася на тотальний смітник, зловонних відходів – рослинність знищена ерозією, пилові бурі і сморід панують над Землею. Разом із середовищем деградує людство. Більша частина населення – потворні мутанти, дикі істоти, які живуть у резервації. Залишилися поодинокі острівці життя, де існують морально деградує люди. Панкатострофа торкнулася всіх сфер життя людини, яка деградує не тільки фізично та інтелектуально, а і морально. Проте, ходять чутки, що десь в морі існує Музей, де зберігаються матеріальні свідчення знищеної цивілізації. Ось туди і відправляється такий собі безіменний «відвідувач музею», щоб доторкнутися до останніх артефактів колишнього світу і можливо виправити ситуацію, повернувши людство до своїх витоків. Кружляння по колах реального пекла, що царює на землі, приводить його до колись квітучих,

покинутих міст і, врешті решт, з'ясовується, що ніякого Музею не існує. Це якась мрія, *fata morgana*, яка дає хлибку надію на майбутнє. Та звідки ще не повернувся жоден з «відвідувачів». Усвідомивши всю безвихідь становища людства, «відвідувач музею» відчайдушно волає: «Скільки часу у мене, Господи?» Відповіді не чути, хоча вона очевидна: «Стільки, скільки ви самі відміряли».

Фільм К. Лопушанського можна розглядати, як кульмінаційну крапку, логічне завершення філософського осмислення «апокаліптичної» тематики в радянській, а можливо і світовій кінофантастиці ХХ століття.

Саме 1970–1980-ті рр. позначилися болісним усвідомленням незахищеності і крихкості людського життя. Людство наче стало тверезити. 1972 року була підписана Конвенція про заборону розробки, вироблення і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та її застосування. Того ж року був заключений перший двосторонній договір між СРСР і США, який обмежував безпосереднє накопичення ядерної зброї.

1983 року, під час загострення холодної війни між двома супердержавами, академік Андрій Сахаров, напише відкритий публіцистичний лист «Небезпека термоядерної війни», відповіддю на який стане розгромна стаття «Коли втрачають честь і совість» в газеті «Правда» підписана чотирма академіками (Прохоров, Скрябін, Тихонов, Дороніцин), яка суттєво погіршала перебування Сахарова у засланні в Горькому.

Стало зрозуміло, що ядерна енергія може бути не тільки політикою чи економікою, а насамперед інструментом самознищення. Науково було обґрунтовано, що найбільша загроза для людства криється не там, де її не очікували. Ядерна війна – це не тільки масова загибель людей, тотальні руйнації, радіація, інфекційні хвороби і т.д. Головна небезпека пов'язана зі змінами в біосфері, яке людство не зможе пережити.

Та сьогодні біосфері загрожують не тільки відходи життєдіяльності людини, забруднення навколишнього середовища, а і шалене вичерпання природних ресурсів, мутація в біосистемі, що може привести до непередбачуваних явищ, зокрема нових хвороб людства і т. ін..

Сучасне людство набуло сили, яка може кардинально змінити зовнішній вигляд планети. І нажалі, людина – як елемент біосфери (біоти) – стає небезпечною для біосфери в цілому. Як зазначав відомий вчений Микита Моїсєєв людина із ліліпута, служника в лавці кришталевої посуду, раптом перетворилася на Гуллівера, кожний необачливий рух якого може зруйнувати, всю гармонію, створену природою за мільярди років, гармонію, яку вже не можливо буде відновити [5, с. 19].

Проблеми існування біосфери актуалізували вимоги не тільки до особистої етики вчених, а і етики наукових знань. На межі ХХ і ХХІ століть, зокрема в Україні активно почали розвиватися такі напрями філософської думки, як: філософія науки, соціальна етика, біоетика, екоетика тощо. Сьогодні в цій площині працюють такі науковці, як Т. Гардашук, С. Грабовський, К. Зарубицький, А. Ермоленко, О. Кравченко, М. Кисельов, В. Крисаченко, В. Лук'янець, О. Мороз, Л. Озадовська та ін.

Та чим більш плідно в цій сфері працюють науковці, тим далі від цієї проблематики відходить мистецтво. Треба констатувати, що на початку ХХІ століття, жанр *філософської антиутопії* практично зник із літератури і кінематографу. З одного боку, сучасне кіно, зокрема, останнього десятиліття, приділяє темі глобальних катастроф не аби яку увагу: «Арктичний вибух» (1910), «Землетрус» (2010), «Крізь сніг» (2013), «Останні години» (2013), «Розлом Сан Андреас» (2015), «Хвиля» (2015) «Геошторм» (2017), «Розлом» (2018), «Блукаюча Земля» (2019) та ін.

Всі ці стрічки зроблені з постановочним розмахом, видовишно, із великою затратою коштів. Їх дивляться з цікавістю, інколи навіть із захопленням. Вони можуть вражати спецефектами та технічними можливостями сучасного кінематографа, проте вони не спонукають замислюватися над причинами трагедії і відповідальністю кожного за долю планети.

Можливо людина втомилася від шоккової терапії і не хоче думати про негативне, воліючи жити у щасливому світі, де все радісно і гармонійно, де не існує суми і страждань. Мабуть тому на сучасному екрані панують мелодраматичні і комедійні стрічки, пригодницькі бойовики, де все завжди закінчується «хеппі ендом». Сюди ще додамо численні передачі про смачну їжу, шоу сумнівної моралі, комедійні скетчі вульгарного смаку, задушевні токшоу про особисте і головне із явно підставними особами.

Ось тут ми попадаємо у віртуальну реальність, тільки цього разу світу утопії, в якій тепло і затишно біля телевізора із склянкою чаю, не треба перейматися насущними проблемами і головне – не треба багато думати, щоб не вкоротити собі віку.

Що має статися, щоб прокинути пересічну людину від солодкого сну апатії і байдужості?

Особиста відповідальність кожного за майбутнє всіх і всіх за майбутнє кожного – ось головний принцип виживання сучасної цивілізації.

Кінець світу залежить і від людини, і він буде таким чи інакшим у залежності від дій людини – наголошував філософ Микола Бердяєв [3, с.246; 249]. І додавав: «Найвеличніша релігійна і моральнісна істина, до якої повинна дорости людина, – це те – що неможна врятуватися поодиночі. Моє спасіння передбачає і спасіння інших, моїх близьких, спасіння всього світу, перевтілення світу» [1, с. 357].

Список використаної літератури

1. Братерська-Дронь М. Т. Кінофантастика: філософський аспект / М. Т. Братерська-Дронь. – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – 243 с. ; Braterska-Dron M. T. Kinofantastyka: filosofskyi aspekt / M. T. Braterska-Dron. – Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2013. – 243 s.
2. Братерська-Дронь М. Т. Тема Апокаліпсису в кіномистецтві / М. Т. Братерська-Дронь // Вісник Маріупольського державного університету. - 2012. – Вип. 3. – С. 25 – 31. ; Braterska-Dron M. T. Tema Apokalipsysu v kinomystetstvi / M. T. Braterska-Dron // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. - 2012. – Vyr. 3. – S. 25 – 31.
3. Бердяєв Н. А. О назначении человека / Н. Бердяєв. – Москва : Республика, 1993. – 382 с. ; Berdyaev N. A. O naznachenii cheloveka / N. Berdyaev. – Moskva : Respublika, 1993. – 382 s.
4. Вернадский В. И. О науке / В. И. Вернадский. – Дубна : Феникс, 1997. – Т. 1 : Научное знание. Научное творчество. Научная мысль. — 575 с. ; Vernadskiy V. I. O nauke / V. I. Vernadskiy. – Dubna : Feniks, 1997. – T. 1 : Nauchnoe znanie. Nauchnoe tvorchestvo. Nauchnaya mysl. — 575 s.
5. Моисеев Н. Слово о научно-технической революции / Н. Моисеев. - 2-е изд., доп. изд. - Москва : Мол. гвардия, 1985. - 238 с. ; Moiseev N. Slovo o nauchno-tekhnicheskoy revolyutsii / N. Moiseev. - 2-e izd., dop. izd. - Moskva : Mol. gvardiya, 1985. - 238 s.
6. Фролов И. Т. Этика науки : проблемы и дискуссии / И. Т. Фролов, Б. Г. Юдин. – Москва : Политиздат, 1986. – 400 с. ; Frolov I. T. Etika nauki : problemy i diskussii / I. T. Frolov, B. G. Yudin. – Moskva : Politizdat, 1986. – 400 s.

7. Эйнштейн А. Физика и реальность : сборник статей / А. Эйнштейн. – Москва : Наука, 1965. – 359 с. ; Eynshteyn A. Fizika i realnost : sbornik statey / A. Eynshteyn. – Moskva : Nauka, 1965. – 359 s.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2020

M. Braterska-Dron

THE SIENCE AND ART OF MORAL RESPONSIBILITY FOR THE FUTURE

The article is devoted to the actual problem of the probable future of our civilization and the moral responsibility of mankind for it.

In the twentieth century, humanity was actually faced with the threat of man-made destruction of life on the planet. The tragedy of Hiroshima and Nagasaki with great severity raised the question not only about the morality of science, but also the personal responsibility of the scientist for his discoveries. In particular, in 1955, the Einstein-Russell Manifesto was signed, which initiated the widely known Pahous Movement for Peace and Disarmament.

Art has responded to the nuclear threat. In 1950, R. Bradbury's story "There Will Be a Graceful Rain" was published. One of the first to address the subject of doomsday was American filmmakers: R. Weiss («The Day the Earth Stalle», 1951), S. Kramer («On the Shore», 1959), S. Kubrick («Doctor Stranzhla», 1964), S. Lumet («Security System», 1964).

The idea of moral responsibility of each person for his future was raised on the Soviet screen in the films: «The Escape of Mr. McKinley» (1975, M. Schweitzer), «Sacrifice» (1986, A. Tarkovsky), «Letters of the Dead Man» (1986, K. Lopushansky), «Visitor to the Museum» (1989, K. Lopushansky).

It was in the 1970s and 1980s that they became a painful awareness of the insecurity and fragility of human life. It has become clear that nuclear energy can be not only a policy or an economy, but above all a tool of self-destruction. It has been scientifically justified that the greatest threat to humanity lies not where it was not expected. Nuclear war is not only the mass destruction of people, total destruction, radiation, infectious diseases, etc. The main danger is the climate change of the planet, changes in the biosphere (the effect of nuclear winter), which humanity will not be able to survive. marked by a painful awareness of the insecurity and fragility of human life. But today, the biosphere is threatened not only by human waste, environmental pollution, but also by the gradual destruction of the natural environment, the frantic depletion of natural resources, etc.

The main thing that threatens our civilization is moral irresponsibility to posterity. What has to happen for humanity to realize the danger of indifference? Personal responsibility for the future of everyone and everyone for the future of everyone is the main principle of survival.

The eminent philosopher M. Berdyaev wrote: «The end of the world depends on man, and he will be one way or another, depending on the actions of man... The greatest religious and moral truth to which a man must grow is that he cannot be saved alone. My salvation also involves the salvation of others, my loved ones, the salvation of the whole world, the transformation of the world».

Keywords: *apocalypse virtual and real, moral of science, journalism of art, moral responsibility of mankind for the future.*